

ČASOPIS ZA KULTURU HRVATSKOGA KNJIŽEVNOG JEZIKA
IZDAJE HRVATSKO FILOLOŠKO DRUŠTVO
GOD. 51., BR. 2, 41 – 80, ZAGREB, TRAVANJ 2004.

Hrvatski se jezik voli znanjem.

POL STOLJEĆA ČASOPISA *JEZIK*

Dalibor Brozović

Časopis *Jezik* pokrenulo je Hrvatsko filološko društvo godine 1952. više-manje istodobno s osnivanjem svojega povjerenstva za izradu pravopisa, zapravo za dotjerivanje i dopunjavanje postojećega hrvatskog pravopisa. S tim povjerenstvom (kojemu sam imao čast biti najmlađim članom) Hrvatsko filološko društvo nije imalo sreće – namjera je bila ukloniti Boranićeva oportunistička odstupanja od originalnoga Brozova fonološkoga pravopisa i modernizirati, upotpuniti i udosljediti sam Brozov *Hrvatski pravopis* iz 1892. Pedesetih godina XX. stoljeća u Hrvatskoj je vrijedio Boranićev reformirani Brozov pravopis, po odluci ZAVNOH-a 1944. iz Topuskoga. Taj je Boranićev pravopis objavljuvan u Hrvatskoj još 1947. i 1951. godine. No pravopisno povjerenstvo Hrvatskoga filološkog društva nije uspjelo reformirati Broz-Boranićev hrvatski pravopis, unitarističke snage spriječile su taj pokušaj i u prosincu 1954. organiziran je takozvani Novosadski dogovor, a njegovom je posljedicom bio pravopis “zajednički” za Srbe i Hrvate, koji je objavljen 1960. u Novom Sadu i Zagrebu.

Hrvatsko filološko društvo nije dakle imalo sreće sa svojim pravopisnim povjerenstvom, ali s pokretanjem časopisa *Jezik* Društvo je u potpunosti uspjelo. *Jezik* je, kao i danas, imao podnaslov “Časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika” i bio je upravo to, ali i ne samo to, jer neki drugi jezici sretnije sudbine imaju također časopise posvećene jezičnoj kulturi, no naš je *Jezik* uz to bio no-

siteljem borbe za opstanak hrvatskoga jezičnog standarda i ostao je nositeljem te borbe punih pol stoljeća. Bilo je doduše i nekih kolebanja. Po izlasku nametnutoga, ali obvezatnoga novosadskog pravopisa *Jezik* je bio jednu školsku godinu prestao izlaziti, no onda se shvatilo da je bitno važno imati prikladno oružje u borbi pa makar to zahtijevalo i stanovite kompromise u prilagođavanju postojećemu stanju. *Jezik* je obnovljen,¹ ali s podnaslovom “Časopis za kulturu hrvatsko-srpskoga književnog jezika” i tek je 1969. vraćen u podnaslov hrvatski književni jezik (“Hrvatsko proljeće”).

Časopis *Jezik* već se punih pol stoljeća bori za kulturu, ali i fizionomiju hrvatskoga standardnog jezika. S jedne strane *Jezik* je zapravo preuzeo stvarnu ukupnost zadataka nekadanjega povjerenstva za hrvatski pravopis (naravno, bez same obveze da č a s o p i s izradi i izda pravopisni priručnik), ali koliko je god pravopisna problematika bila stalno prisutna u *Jeziku*, ona je uvijek bila samo jednom od zadaća samoga časopisa, doduše vrlo važnom. Točnije bi bilo reći da je u tom pogledu osnovnom težnjom bilo dograđivanje² hrvatskoga jezičnog standarda kao autentičnoga h r v a t s k o g a oblika standardne novoštokavštine, a onda tek osiguravanje odgovarajućega pravopisnog odraza hrvatskoga standardnog jezika u skladu, s jedne strane, s objektivno prozirn³ naravi njegove novoštokavske materijalne osnovice, i s druge strane, s postojećom fonološkom tradicijom Brozova pravopisa, stara sada već jedanaest stoljeća.

Kako je već rečeno, glavnom je funkcijom *Jezika* bila briga za jezičnu kulturu, za kulturu hrvatskoga književnog (standardnog) jezika, za znanstvenu podlogu te kulture, ali u našim prilikama, u jugoslavenskim vremenima, osobito od sredine pedesetih godina, briga za jezičnu kulturu nužno se prepletala s borbom za hrvatski jezik i njegov opstanak, za objektivan i višestran pristup njegovoj prirodi i funkcijama. Jugounitaristički i velikosrpski pritisci bili su stalni i svestrani, s periodičnim smjenama “mrkve i batine”, ali s nasiljima kojima u Europi, izuzev staljinističke terore, nema pravih paralela, da spomenemo samo žestoke i svestrane represalije nakon “Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika” 1967. i teror nakon Karađorđeva koncem 1971. i u tijeku 1972. kao reakciju na

¹ Zbog spomenutoga jednogodišnjeg prekida u izlaženju slavimo s a d a pedeset godina izlaženja, a ne prije godinu dana.

² To jest, d o g r a d n j a već postojećega jezičnog standarda, a ne i z g r a d n j a još nepostojećega (kao što se kaže u jednome dokumentu koalicijske vlade, objavljenome 22. listopada 2003. u *Narodnim novinama*). Hrvatski standardni jezik počeo se na starijim predradnjama izgrađivati sredinom 18. stoljeća, ilirci mu pridružuju kajkavsko područje, a od prijelaza 19. u 20. stoljeće funkcionira već današnji hrvatski standardni jezik.

³ Za glasovno prozirne jezike fonološki je pravopis idealan – mi zato pišemo *vrabac*, *vrapca*, ne **vrabca*, kao što se latinski uz *scribo*, *scribere* pisalo *scripsi*, *scriptum*, a ne **scribsi*, **scribtum*. Razumije se, za glasovno neprozirne jezike (npr. francuski, engleski, ruski) fonološki bi pravopis djelovao barbarski.

Hrvatsko proljeće. Zanimljivo je da međunarodna javnost nije pokazala zanimanje za takva zbivanja u Hrvatskoj, bar ne zanimanje adekvatno sličnim obično manje važnim i manje drastičnim događajima u nekim drugim zemljama. Još je zanimljivije da se svjetska lingvistička i osobito slavistička stručna i znanstvena javnost najčešće pravila da ništa ne zna o zbivanjima u Hrvatskoj.

S time u vezi zanimljivo je da ni u samoj Hrvatskoj nema prave svijesti o nekadanjim hrvatskim jezičnim borbama, stradanjima i žrtvama u doba unitarističke i velikosrpske prevlasti. Današnja mlađa inteligentska populacija ne sjeća se više svojega djetinjstva u jugoslavenskome razdoblju, a odrasla je i formirala se uglavnom već za hrvatske države. Od starijih jedni šute jer smatraju da se sve zna (što nije točno) i jer se ne žele prisjećati zlih vremena, a neki se i boje da im tko ne zamjeri kako traže privilegije na temelju "starih zasluga". Drugi pak šute jer se prema prošlosti odnose neutralno ili čak sa simpatijama, a prema suvremenim hrvatskim jezičnim težnjama imaju veće ili manje rezerve. Tih drugih nema dođuše mnogo, ali nisu bez utjecaja, naprotiv. Jedna je od moralnih zadaća hrvatske filologije da se podrobno i znanstveno obrade hrvatska jezična stradanja u jugoslavenskim razdobljima.⁴ *Jezik* tu može mnogo pomoći, ali sama zadaća prelazi njegove okvire, *Jezik* je ipak časopis namijenjen prosječno dugim priložima za jezičnu kulturu, a nije otvoren za publiciranje jezičnopovijesnih monografija.

Jedna monografska tema ipak je u vezi s *Jezikom* – trebalo bi obraditi ukupnu ulogu *Jezika* u hrvatskim jezičnim borbama 1952.–1989. Ta tema nije još uopće sustavno obrađena,⁵ no za hrvatsku jezičnu povijest važna je možda kao primjerice obradba držanja svjetske slavističke populacije o hrvatskim jezičnim težnjama u XIX. i XX. stoljeću.⁶ Može se slobodno reći da je za sve vrijeme svojega izlaza u jugoslavenskim vremenima *Jezik* imao središnju ulogu u svim aspektima hrvatskoga jezičnog otpora unitarističkim i velikosrpskim nastojanjima, i prikriivenima i brutalno otvorenima.

Svoju je ulogu *Jezik* u punoj mjeri započeo još u svojem prvom godištu 1952.–1953. i zadržao ju u osnovnim crtama u svima raznim prilikama proteklih pol stoljeća, zapravo do 37. godišta (1989.–1990.). Borba za hrvatski jezik bila je veoma zahtjevna, nije se moglo ni smjelo popuštati unitarističkim i velikosrpskim nastojanjima, ali nisu se smjeli ni dati protivnicima neki formalni argumenti za zabranu ili previše očito onemogućivanje *Jezika* (vlast je ipak, iako ne uvijek, bar glumila

⁴ Konkretni se podatci mogu naći primjerice u knjizi Stjepana Babića *Hrvatski jezik u političkom vrtilogu*, Zagreb, Pelivan 1990., u zborniku Ante Selaka *Taj hrvatski*, Zagreb, Školske novine 1992. i u knjizi *Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskoj književnog jezika 1967-1997*, Građa za povijest Deklaracije, Treće izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Zagreb, Matica hrvatska 1997.

⁵ Mnoge se pojedinosti nalaze u knjizi S. Babića iz prethodne bilješke.

⁶ Još u 44. godištu *Jezika* (br. 3, 1996.-1997.) apelirao sam da se monografski obrade reakcije svjetske slavističke struke na Deklaraciju i na hrvatsku jezičnu problematiku uopće.

neko poštivanje vlastitih zakona i najopćenitijih međunarodnih norma). Drugim riječima, *Jezik* je išao oprezno i promišljeno, ali odlučno i nepokolebljivo uskom stazom koja je bila sintezom nacionalne potrebe i objektivnih mogućnosti.

Već sam naveo da je *Jezik* još od svojega prvog godišta 1952.–1953. bio glavnim nositeljem borbe za istinski hrvatski jezik i borbe protiv unitarističkog velikodržavlja i velikosrpskih jezičnih pretenzija. U tom se smislu možemo osvrnuti i na samo prvo godišta. Nemoguće je bez emocija pregledavati listu svih autora dvadeset i osam rasprava i članaka u glavnome dijelu prvoga godišta. Navest ću ih po redoslijedu pojavljivanja u 5 brojeva *Jezika* 1952.–1953.:⁷ Petar Skok (3, zapravo 2), Stjepan Ivšić (4, zapravo 2), Sreten Živković (1), Mate Hraste (2), Ljudevit Jonke (4), Josip Hamm (1), Marijan Stojković (1), Dalibor Brozović (2), Antun Šimčik (1), Tomislav Prpić (1), Marko Kosor (1), Antun Barac (2), Bratoljub Klaić (2), Veljko Gortan (1), Pavle Rogić (1) i Mirko Deanović (1).

Svaki se hrvatski filolog mora s mnogo toplih osjećaja sjećati tih imena, osobito Stjepana Ivšića, najvećega i svestranoga hrvatskog jezikoslovca XX. stoljeća, Ljudevita Jonkea, vodećega borca za hrvatski književni jezik, Petra Skoka i Mirka Deanovića, istaknutih romanista svjetskoga glasa, Antuna Barca, velikoga književnog povjesničara, Josipa Hamma, vodećega istraživača hrvatskoga glagoljaštva i mnogostranoga jezikoslovca, Mate Hraste, istaknutoga dijalektologa, i nekih drugih, jer i među ostalima s toga popisa ima imena koja su ipak ostavila određenoga traga u povijesti hrvatske filologije XX. stoljeća, osobito njegove sredine. S pomiješanim osjećajima moram ustvrditi da sam još jedini živ s toga popisa.⁸

S druge strane, ne bi bilo ispravno da govorimo samo o zaslugama časopisa *Jezik* u hrvatskim jezičnim borbama i naporima i o nositeljima tih borbi i napora, a da ne kažemo i koju riječ o, da se tako izrazim, “drugoj strani”. Mislim da tu prvo mjesto zaslužuje nekadanji partijski profesionalac Stanko Pekeč, koji je doduše razmjerno mlad napustio ovaj svijet, ali je ipak ostavio za sobom mnogo zla u povijesti hrvatske kulture i osobito hrvatskoga jezika. On je, čini se, najvjerojatniji autor dugoga i diskretnog anonimnoga partijskog dokumenta “Jezična problematika u funkciji nacionalističke ideologije u SR Hrvatskoj”, nastaloga negdje koncem 1980. ili početkom 1981. i objavljenoga tek 1990.⁹ No ne zaslužuje samo Stanko Pekeč da ga otmemo zaboravu. Teško je zaboraviti spletke i sustavne protuhrvatske klevete nekadanjega zagrebačkog dopisnika beogradske *Politike* Steve

⁷ Broj uz ime označuje koliko je priloga pojedini autor objavio u glavnome dijelu prvoga godišta *Jezika*. Ukoliko se pojavljuju u zagradama dvije brojke, riječ je o dužim prilogima koji su bili podijeljeni na dva broja časopisa.

⁸ U *Jeziku* su osim glavnoga dijela bile još dvije rubrike, “Osvrti” i “Pitanja i odgovori”. Uz neke autore s već navedenoga popisa naći ćemo u tim rubrikama još i neke druge, a i tu je danas živ još samo jedan, Josip Vončina.

⁹ Tekst je u cjelini ili bar djelomično objavljen u sva tri rada navedena u bilješci 4.

Ostojica. Kada je riječ o hrvatskome jeziku i o samome časopisu *Jezik*, još uvijek pamtim upornu zlu djelatnost Franje Butorca, Božidara Pasarića i saborskoga zastupnika Rade Dumanića. Trebalo bi spomenuti i neke istaknutije novinare, ali to su uglavnom ipak bili samo poslušni plaćenici i možda se bolje suzdržati. I među samim filozofima, nastavnici "hrvatskoga ili srpskoga" jezika bilo je i istaknutih režimskih poslušnika, ali i idejnih Jugoslavena i Srbo-Hrvata – mogao bi se pamtiti primjerice Tugomil Ujčić.

Pustimo ipak mučna sjećanja, to je prošlost i nikada se više ne može povratiti. Bolje će biti da se još jednom obratimo polustoljetnom jubileju časopisa *Jezik*. Možemo mu samo od srca čestitati za prvih pedeset godišta i zaželjeti da još dugo nastavi istim putem. Treba se sjetiti prvoga glavnog urednika, nezaboravnoga Ljudevita Jonkea. Treba čestitati sadanjemu glavnom uredniku Stjepanu Babiću, koji je časopis vodio tri petine od njegovih 50 godišta i zaželjeti mu da ga sile još što duže služe. A treba samomu *Jeziku* zaželjeti što više vjernih čitatelja i pretplatnika i što više vrijednih suradnika. Mislim da takvim željama i čestitkama valja završiti prikaz uz pedeset godišta časopisa *Jezik*.

Na kraju se ipak ne mogu suzdržati da ne spomenem kako mi je profesionalna karijera prošlih pol stoljeća prolazila u suradnji s časopisom *Jezik* – objavio sam u njem slovom i brojkom ravno sedamdeset i pet (75!) raznih priloga, plus još jedan ponovljeni u pretisku drugoga broja iz 1971.–1972.

Sažetak

Dalibor Brozović, sveuč. prof. u m., Zagreb
UDK 811.863.42-26(091), stručni članak, primljen 6. 3. 2004.,
prihvaćen za tisak 15. 3. 2004.

Half a century of the periodical *Jezik*

The author writes about the half century of the publication of the periodical *Jezik* describing the conditions under which it was being issued since its beginning in 1952 to its 50th volume in 2003. He emphasises that all this time *Jezik* has been struggling for the cultivation of the standard Croatian, but also for its physiognomy, that it has been the main support of the struggle for genuine Croatian against the Yugoslav unionist pressure and Serbian linguistic pretensions.